

רב-שיח ים תיכוני

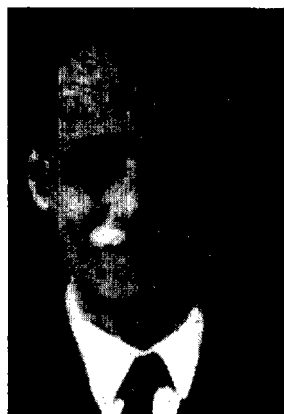
י ש ר א ל – עתון יהודי תלת לשוני שיצא בקהיר בין שתי מלחמות העולם

הגר הלל

היהודי בקהיר, ולא יחודם המאבק המשותף למען מה שכונה על ידי בני הזמן כ"עניין היהודי" (La cause juive). מושג זה קיבל משמעות חדשה בעקבות מלחמת העולם הראשונה. ניצחון רוח הליברליזם הלאומי שפקדה את העמים לאור התפוררות האימפריה העות'מאנית ופירוקה הסופי לאחר מלחמת העולם הראשונה, וכן כיבוש ארץ ישראל על ידי המעצמה הבריטית שהבטיחה ליהודים בית לאומי בארץ ישראל במסגרת הצהרת בלפור - כל אלה פתחו אפשרויות חדשות לפתרון בעיית היהודים ולקידום עניינם.

עברו עוד כמה חודשים עד אשר הרעיון לייסד עתון קרם עור וגידים. ב"ד בניסן תר"ף (2.4.1920) הופיע הגיליון הראשון של ישראל הקהירי, בשלוש שפות: צרפתית, עברית וערבית. הבחירה לצאת לאור בחג הפסח - חג שסימל עבור מוצירי את יציאת בני ישראל מעבדות לחירות והפיכתם לעם, בעל תורת חיים וארץ משלו - ודאי לא היתה מקרית. היתה זו הזדמנות להכריז על תחייתו הלאומית של העם היהודי בעידן החדש.

כדי להגשים את תהליך התחייה, העלה ישראל כמה צירי פעולה: שיקומו הארגוני והתרבותי של הציבור היהודי במצרים ברוח הלאומיות היהודית; החיאת מורשת הסולידריות היהודית באמצעות חידוש הקשרים עם הפזורה היהודית והירתמות לבניית המרכז הלאומי בארץ ישראל; ביסוס קשרי שכנות טובים עם המוסלמים והערבים בארץ ישראל ובמצרים. שלושת צירי הפעולה נותבו לעבר המשימה העיקרית של עורך העתון: הגשמת החזון הציוני של בניית בית לאומי שיהווה מרכז תרבותי ליהדות הרווחה, מקלט פיזי ליהדות המצוקה, ומוקד של שיתוף פעולה יהודי-מוסלמי למען החייאת המזרח.

אלבר מוצירי

כדי להבטיח ניהול תקין של שדות השיח השונים - בין יהודי מצרים לבין עצמם, בינם לבין הפזורה היהודית והמפעל הציוני, ובינם לבין סביבתם הלא יהודית - דאג מוצירי להוציא את עתונו בשלוש מהדורות לשוניות - עברית, ערבית וצרפתית. מוצירי ידע שקהל הקוראים של המהדורה העברית יהיה מצומצם לפחות בהתחלה, אך הוא היה נחוש בדעתו להוציא לאור, הן כביטוי סמלי לתחייה היהודית לאומית, והן מתוך תקווה לתרום לתחיית השפה העברית כשפתו הלאומית של העם היהודי, ולהפצתה בין יהודי מצרים. הוצאת המהדורה הערבית היתה ביטוי להשתלבותו של העתון ישראל

במשך שבעים שנה, מאז שלהי שנות ה-70 של המאה ה-19 ועד הקמתה של מדינת ישראל, הופיעו במצרים קרוב ל-70 עתונים יהודיים. אחד הבולטים שבהם - וכפי שניתן לראות במאמר שלפנינו, למעשה שלושה עתונים - היה "ישראל", פרי מאמציהם של אלבר ומתילדה מוצירי.

אלבר מוצירי, יליד קהיר, נפגש עם זוגתו לעתיד מתילדה בירושלים בשנת 1912, כאשר בא למלא אחר צוואת אביו להביאו לקבורה בארץ הקודש. ערב מלחמת העולם הראשונה חזר למשפחתו בקהיר, כשהוא מבטיח לזוגתו הטרייה לשוב לארץ ישראל כאשר התנאים הכלכליים והפוליטיים יאפשרו זאת. ואולם, הוא לא קיים את נדרו: "כשנגמרה המלחמה, ואני התכוננתי לחזור, סיפרה מתילדה מוצירי, "השיג בעלי את הרשיון להוציא עתון בשלוש שפות." באמצעות עתון, הבטיח, "אנחנו נוכל כאן לעשות הרבה." העניין כמעט עלה לו בחיי הנישואין: "אני", הוסיפה מתילדה, "התחלתי לבכות: רוצה לחזור...". אולם אלבר ידע באלה נימוקים לפייס את רוחה הסוערת של רעייתו הצעירה. "הוא אמר לי, שמעי, עכשיו יש עבודה גדולה לעשות פה במצרים. בשביל ארץ ישראל. אנחנו צריכים לעשות תעמולה ציונית כאן לכל המזרח התיכון...". מתילדה תלתה בו וזוג עיניים דומעות, והוא המשיך: "את יכולה לעזור בתרגומים ותראי בזה סיפוק. ואני אלמד אותך לכתוב." "התחלתי במעשה", מודה מתילדה, "ונמשכתי לכך כל הזמן."

הגשמת החלום

הרומנטיקנים שבינינו יאמרו שישראל היה פרי זוגיותם המופלאה של מתילדה לבית מני ואלבר מוצירי, בן למשפחה ספרדית מיוחסת בקהיר, שרכש את השכלתו הגבוהה בקהיר ובפריס. אשתו הצעירה מתילדה, ילידת חברון, בת למשפחה מיוחסת ממוצא בבלי, התחנכה על ברכיו של אביה, השופט היהודי הראשון בירושלים העות'מאנית, מלכיאל מני. העתון ישראל היה מפעלם המשותף.

היה זה ב-1919. העולם יצא בקושי מסערה נוראה. הקהילה היהודית בקהיר, אשר כמו כל הקהילות בעולם שילמה מחיר כבד במלחמה, שאפה לאחד את כל כוחותיה המוסריים והאינטלקטואליים למען טובת הכלל, לארגן את יהדות מצרים, על יסודות רציניים, ולהעלות אותה לרמת הקהילות באירופה ואמריקה, על מוסדות החינוך, העזרה והסעד, אשר היו מאז ומעולם מקור הגאווה והכבוד של עמנו.²

קהיר, מרכז תקשורת חשוב במזרח התיכון ובצפון אפריקה, העניקה למוצירי תנאים כלכליים ופוליטיים נוחים להוצאתו לאור של עתון יהודי. עתון זה אמור היה לשמש במה להחלפת דעות ואמצעי לגיוס הכוחות בקרב הציבור

המצריים ושל האליטות היהודיות בקהילה, וללא תמיכה ציבורית רחבה בתוך המחנה היהודי-לאומי בקהילה, סיכויי ההישרדות של עתונה היו קלושים ביותר. ביוני 1939 משכה מתילדה מוצרי את הערבות הבנקאית שהפקידה ברשות העתונות המצרית כדי לחדש את רשיונה והודיעה על תוכניתה למוג בין עתונה לבין לה טריבון ז'ויף, עתון יהודי שיצא לאור באלכסנדריה. עתה - לאחר שדאגה להמשכיות של מפעל בעלה, והבטיחה מקום עבודה לעובדיה הנאמנים, יכולה היתה להצטרף לשני ילדיה, מכבי ויהודית, שעלו בינתיים לארץ ישראל. עם זאת, היא הותירה מאחוריה את גיליונות ישראל, המהווים עדות כתובה לעבודה הבלתי נלאית שלה, של בעלה ושל קומץ פעילים יהודים, למען קידום המאבק היהודי-לאומי בסביבה ים תיכונית רב לשונית ורב תרבותית.

המהדורות הלשוניות של "ישראל"

השבח לאל שהעניק ליהודים במצרים את הזכות לראות עתון מתקדם... בשלוש שפות - עברית, ערבית וצרפתית. שהרי לסוג כזה של עתון מייחלים יהודים תושבי מצרים ואלה הגרים באווריה, על לשונותיהם ונטייתיהם השונות.⁵

אכן, ייחודו של העתון ישראל היה בכך, שמשורותיו הוצגו בלבוש של שלוש מהדורות לשוניות שאמורות היו לייצג שלוש תרבויות שונות.⁶ ההחלטה להוציא עתון יהודי בשלוש שפות נבעה מן המציאות היהודית במצרים, שעוצבה תוך כדי מפגש בין שלוש תרבויות לשוניות שונות - העברית, המערבית והערבית. המהדורה העברית ייצגה את התרבות היהודית המתחדשת, הצרפתית את התרבות המערבית ואילו הערבית - את תרבות המזרח התיכון.⁷

ישראל ביקש לתת ביטוי הולם לכל יהודי - יהיו מוצאו, תרבותו ונטייתו אשר יהיו. הוא האמין שהידברות פומבית בין האגפים השונים של הציבור ההטרוגני של קהילת קהיר תסלול את הדרך לאחדות והסכמה בין בני הקהילה לבין עצמם ובינם לבין סביבתם הלא יהודית.

ישראל המפיע במהדורה עברית, ערבית וצרפתית, פונה לכל המעמדות והקבוצות של קהילתנו... כדי לקיים במושבתנו אחדות הסכמה ושלו.⁸

עם הצגת תוכנית היסוד של ישראל, שבה הוגדרו הקווים המנחים שלו, בחר מוצרי להגדיר גם את התפקידים המיוחדים של כל מהדורה לשונית,⁹ ומינה לה עורך ראשי משלה. המהדורה הצרפתית היתה הבכירה מבין השלוש וזכתה לעריכתו הישירה של בעל העתון ומייסדו, אלבר מוצרי. שני העורכים של המהדורות האחרות פעלו לפי ההנחיות הכלליות של בעל העתון, אך נהנו מחופש פעולה מלא באשר לאופן יישומן.

מערכת ישראל ציינה בפני קוראיה פעמים מספר שהיא מעניקה חופש מלא לעורכיה השונים לבטא את דעותיהם האישיות, שעליהן הם נושאים אחריות מלאה. זאת - כל עוד הם מתחייבים שלא לצאת במתקפות אישיות, ולפרסם ללא כל אפליה כל תגובה לדברי מחלוקת שתועלו על ידי עמיתיהם העתונאים.¹⁰

דפדוף בדפי העתונים מדגים היטב את חופש הפעולה שממנו נהנה כל עורך בבחירת נושא מאמרי המערכת. לא פעם קרה שבאותו תאריך, ובאותו גיליון, יצאו לאור שלוש מהדורות עם מאמרי מערכת שונים בתכלית. כהדגמה לנקודה זו, בחרנו תאריך סתמי - 24.12.20 - שבו לא התרחש אירוע מרכזי, שכפה את עצמו על העורכים. כאשר השווינו את מאמרי המערכת שנכתבו בתאריך זה במהדורות הצרפתית, העברית והערבית נוכחנו לדעת שהם שונים בתכלית. מאמר המערכת במהדורה הצרפתית עסק בענייני הקהילה, במהדורה העברית

מתילדה מוצרי (בתמונה שצולמה בישראל בתקופה מאוחרת)

במרחב הים תיכוני. מטרתה היתה לבנות ערוץ תקשורתי עם הפזורה היהודית ועם האוכלוסייה הלא יהודית בארצות דוברות ערבית. הוצאת המהדורה הצרפתית היתה בבחינת כורח המציאות "מפני שרוב יהודי מצרים מדברים בה," אך בדיעבד היא יצרה גם ערוץ תקשורתי בין העתון לבין יהדות צפון אפריקה ואירופה המערבית.

אלבר מוצרי הגשים את חלומו וייסד שבועון יהודי תלת לשוני. כאשר נפטר ב-1933, התחייבה מתילדה אשתו לעצמה, לצאצאיה ולקוראיה הנאמנים כי שני העתונים - בערבית ובצרפתית - ימשיכו לצאת, (השלישי - בעברית - חדל להתפרסם ב-1924). שש שנים פעלה ללא לאות כדי לקיים את הבטחתה. על אף המכשולים ניסתה לעמוד בסטנדרטים העתונאיים והציבוריים הגבוהים שירשה מבעלה, אך המציאות תבעה ממנה פשרות. כעבור שנה בלבד, נאלצה לוותר על המהדורה הערבית של "ישראל" בשל קשיים פוליטיים וכלכליים (מרס 1934). ולאחר חמש ורבע שנים סגרה גם את המהדורה הצרפתית (יוני 1939) בגין תביעות הדיבה של הקונסוליה האיטלקית בקהיר על מאמריה הבוטים נגד המשטר הפשיסטי והנאציים. תגובתה הראשונה היתה להמשיך ולהיאבק באמצעות האפיקים המשפטיים ומעל הבמה הפומבית שברשותה. אולם לאחר שנודע לה שהרשות המבצעת הוציאה צו עיקול נגד בית הדפוס שהיה בבעלותה, תפסה שהמערכה אבודה. עתה הבינה שהזמנים השתנו; התנאים הכלכליים והפוליטיים במצרים שוב לא היו נוחים כבעבר. בלי גיבוי עקיף של השלטונות

דָּשֶׁר אִיִּל

ISRAEL

Gérant
A. D. MOSSERI

Réd. & Adm.
18, RUE MADABRGH, 18

اسرائيل

ABONNEMENTS:

Egypte: Un an P.T. 100.

Etranger: Un an P.T. 125.

מסדר דמינה:

לשנה אחת 100 נרוש סך בנכרים

125 נרוש סך בהריל

بدل الاشتراك

100 غرش صالح في السنة في مصر

125 غرشا صالحا خارجا

חג החרות

מערכת 'ישראל', מברכת את קוראיה וידידיה
בברכת 'מעדים לשמחה', ובאחלח להם ולעם
היהודי בכלל אושר והצלחה בבנין ארצנו
ועהידנו.

PAQUE JUIVE

A l'occasion des fêtes de
Paque, le Journal "ISRAEL"
présente ses meilleurs sou-
hais a ses lecteurs.

عيد الفصح

ادارة جريدة «اسرائيل» تهنيء قرائها واصدقاءها
والامة الاسرائيلية حماء بعيد الفصح المبارك اعادة
الله عليهم وعليها بالخير والانتعاد واليمن والبركات

- הוא הוקדש למחאה הערבית שהתנהלה בחיפה נגד הצהרת בלפור, ואילו המהדורה הערבית פתחה בדברי הגות כלליים של עורכה על גאווות האומות. אופיה של כל מהדורה עוצב בהתאם לתפקיד המיוחד שהוטל עליה בהתאם לקהל הקוראים שאליה נועד ולאופיו ונטייתו של עורכה. "אותה ידיעה היתה ניתנת בצורה אחרת במהדורות הצרפתית, העברית והערבית, " סיפרה מתילדה מוצירי, והסבירה: "דרך ההגשה היתה אחרת לכל עתון, לפי המנטליות של הקוראים. הייתי צריכה לחשוב מה הקורא הזה ירצה לקרוא, ואיך אני רוצה שיבין."¹⁰

סגנון הכתיבה בכל מהדורה נקבע בחלקו על ידי הכותבים ובחלקו על ידי הקוראים שהגיבו על דברי העתון במכתבים למערכת, אך בעיקרו על ידי התרבות הלשונית שמתוכה התנהל השיח העיתונאי.¹² השוני בין המהדורות בא לביטוי בקשת הדעות שהוצגו בהן, בסגנון הכתיבה, במבחר נושאים ובסולם עדיפויותיהן.¹³

למרות ההבדלים בין המהדורות, חשוב להדגיש, שבכולן שרתה רוחו של מייסד העתון. הנורמות העיתונאיות שקבע, כמו למשל מסירת מידע אמין, והצגת מגוון דעות רחב, תוך הימנעות ממתקפות אישיות - נשמרו בקפידה. בתחילה שילב מוצירי את שלוש השפות בגיליון אחד. היתה פה זהירות כלכלית, ואולי ספקנות לגבי הצלחת המהדורה העברית והערבית. הצלחתו היחסית של הרעיון להוציא עתון בכמה שפות, והעובדה שכל מהדורה פנתה לקהל יעד שונה - הביאו לכך שמוצירי החליט להפריד בין השפות, ולהוציא את המהדורות העברית והערבית בגיליונות נפרדים, ואף להציע מנויים לפי שפות. העובדה שכל המהדורות זכו לגלגולים נוספים בעתונות היהודית של יהודי מצרים לאחר סגירתן, מעידה על חיוניותן.

ישראל החל את דרכו בשלוש מהדורות לשוניות אך סיממה במהדורה אחת בלבד. המהדורה העברית יצאה לאור ארבע שנים, המהדורה הערבית - ארבע עשרה שנה ואילו הצרפתית - תשע עשרה שנה. ההחלטה לסגור את המהדורה העברית, ולאחר מכן גם את המהדורה הערבית, משקפת את השינויים במדיניות של מערכת העתון ובנטיבות שבהן פעלה. שינויים אלה נבעו מחילופי אישים לאחר מותו של אלבר מוצירי, מתמורה בסולם העדיפויות של המערכת, ובעיקר מאילוצי השעה. שיקולי המערכת לסגור מהדורה מסוימת הושפעו מכושר הישרדותה, שנמדד על ידי גורמים מעשיים, כגון תפוצה, תומכים ומקורות המימון שעמדו לרשותה.

המהדורה הצרפתית

הכליל הלשוני¹⁴ אפיין את הציבור היהודי במצרים, בעיקר בתקופה של ההגירה הגדולה מן הפוזורה היהודית, אך מראשית המאה, ובעיקר לאחר מלחמת העולם הראשונה, ניתן לומר ש"השפה הצרפתית הפכה ל'לינגה פרנקה' (lingua franca) של המיעוטים המקומיים הורים, ושל האליטה המצרית גם יחד."¹⁵ בין שתי מלחמות עולם, שפת ההתקשרות העיקרית בין היהודים לבין עצמם ובין לבין סביבתם היתה צרפתית. צרפתית היתה שפת ההוראה העיקרית בבתי הספר של הקהילה, שפת המינהל של מוסדות והקהילה, והשפה שבה התנהלו אסיפותיה הכלליות. הפיכת השפה הצרפתית לשפה השלטת בקרב משכילי הקהילה היהודית באה לביטוי גם בכך, שרוב העיתונים היהודים שיצאו במהלך אותה תקופה ופנו לציבור היהודי הרחב, בחרו בשפה הצרפתית כשפת התקשורת העיקרית. האליטה הכלכלית-פוליטית בקרב הציבור היהודי קיבלה השכלה אירופית, וקיימה קשרים פוליטיים וכלכליים עם אירופה. בניה שימשו כמנהלים או פקידים בחברות ובמפעלים הכלכליים שהתבססו על הון זר והשתמשו - עד שנות ה-30 המאוחרות - בשפה הצרפתית. לפיכך, אין פלא שהמהדורה הצרפתית

המהדורה הצרפתית (והעיקרית) - גיליון מ-1938, המוקדש לנישואי המלך פארוק

של העתון ישראל היתה המטופחת מבין המהדורות, וזו שרדה יותר שנים מכל האחרות.

אכן, השנים היטיבו עם המהדורה הצרפתית של העתון ישראל. דבר זה בא לביטוי בתפוצתה, במרכיבי החזותיים, הארגוניים, התכניים והכלכליים. לגבי המרכיבים החיצוניים, יש לציין את העלייה בתדירות הופעתו של העתון. המהדורה, שהחלה כדו שבועון, הפכה במהרה לשבועון. תקופה קצרה אף הוצאה פעמיים בשבוע, כשהיא נערכת להגיע לתדירות של יומון. זאת ועוד: נפחה גדל בהדרגה, מספר עמודיה גדל, מדוריה התרבו, ובמקביל, השתפרה גם איכות הדפסתה. המהדורה ניסתה להדביק את קצב השכלולים הטכנולוגיים, כך שלקראת סופה נוספו לה גם קריקטורות ותמונות, אם כי בתדירות נמוכה ובאיכות ירודה. באשר למרכיבים התכניים, חל שיפור ברמת מדוריה התרבותיים, מקורות המידע שעמדו לרשותה הסתעפו, קשת כתיבה התרחבה, ומגוון מאמריה המקוריים גדל. השינויים הארגוניים בעתון הביאו לשיפור במצבה הכלכלי של המהדורה. דבר זה בא לביטוי בתפוצה ובגידול שחל בהיקף הפרסומות, גודלן, רב גוניותן ואיכותן. למרות התחרות שהתחזקה מצד עיתונים יהודים אחרים שהופיעו בצרפתית בקהיר באמצע שנות ה-30,

REDACTION
ADMINISTRATION
PUBLICITE
8, Rue Bank El Watani
LE CAIRE — Téléph. 53846

ISRAEL

Bi-Hebdomadaire Juif Indépendant

ABONNEMENTS
Etranger : Frs. 66
Egypte : P.T. 66
Car tout, un jour vient, embrasé
comme une journée; et tous les
ouglieux, et tous ceux qui commencent
la méhanceté, savent comme de
chaume. SALOMIE, 4, IV
Secrétaire de Rédaction :
S. SHAOL

Fondateur :
Dr. Albert MOSSERI

Directrice-Propriétaire :
Mme Mathilde M. MOSSERI

Journées sanglantes en Palestine

Une nouvelle vague de terrorisme déferle sur le pays

En 48 heures 3 Juifs et 4 Arabes sont tués et 2 Juifs et 3 Arabes blessés

Une brochure incendiaire
**Les Autorités Egyptiennes
sont saisies de l'affaire**

Il y a quelques jours un de nos amis nous signalait une brochure à la protection des lois au même titre que leurs autres compatriotes.

התחדשות מהומות הדמים בארץ ישראל - כותרת ראשית באזוראל, 2 בספטמבר 1937

נגינה וקונצרטים מצביעות על סוג תרבות הפנאי שציבור זה העדיף.²³ ההיבט המודרני של ציבור זה בא לכיטוי בפרסומות למוצרי ניקיון, בתי מרקחת, תרופות ורופאים, המשקפות את מודעותו לחשיבות ההיגיינה. פרסומות למוצרי חשמל ומכונות, מלמדות על פתיחותו לחידושי הרפואה והטכנולוגיה.²⁴ לצד פרסומות אלה, ניתן להבחין בפרסומות של מוצרים מארץ ישראל, המעידות על זיקתו של חלק מן הציבור להווי הארץ ישראלי ולמפעל הציוני.²⁵ במקביל ישנן פרסומות לשירותים דתיים כגון מוהל או מוצרי מזון כשרים, המורים על כך, שלמרות תהליכי החילון וההתערות בחברה הסובבת, ציבור ניכר מקרב קוראי העתון נשאר נאמן למנהגים דתיים שייחדו אותו משכניו.

המהזרה הערבית

בניגוד לתהליך השתלטות השפה הצרפתית בראשית ה-20, איבדה השפה הערבית את מאחזה בציבור היהודי, ואף "ירדה ... לדרגה של שפת העניים בשכונה היהודית שדיברו מצרית מדוברת.²⁶ כך קרה, שבשנות ה-20, עם ייסודו של ישראל, היתה השפה הערבית הספרותית שגורה בקרב מיעוט הולך וקטן של חכמי דת, כגון הלל פרחי, או רבנים כמו נחום אפנדי, קבוצת אינטלקטואלים, כגון הסופר הקראי, מראד פרג', ומיעוט של חוקרים שנתקלו בשפה תוך עיסוקיהם בפילוסופיה היהודית בימי הביניים, כמו ישראל בן זאב (וולפנסון) מארץ ישראל, ששהה תקופות ארוכות במצרים לצורך לימודים והוראה. רק לקראת סוף שנות ה-30 ובמהלך שנות ה-40, על רקע התגברות רגשות הפטריוטיזם המצרי מקומי, התחדש העניין היהודי בשפה הערבית בקרב המשכילים היהודים. והם נקראו להשתמש בשפה הערבית במועדונים ובבתי ספר, כדי לבטא את נכונותם להשתלב בחברה המצרית. העתונות היהודית נרתמה לקידום משימה זו, כל עתון בדרכו שלו;²⁷ ואולם, גם אז לא הצליחה השפה הערבית לתפוס את מקומה של הצרפתית או האיטלקית בקרב הציבור היהודי ובקרב מיעוטים מקומיים זרים אחרים.²⁸

שמר ישראל בצרפתית על תפוצה של כ-2,000 עותקים לגיליון, שהביא להכנסה של 40,300 פיאסטר לשנה, ועל פרסומות שהביאו להכנסה של 36,790 פיאסטר לשנה.¹⁶

הפרסומות ששובצו במהדורה הצרפתית עשויות להוות מדד לקצב התפתחותה, לחוסנה ולגב הכלכלי שלה, והן תורמות מידע חיוני על קוראיה וקהל תומכיה. קהל זה היה מורכב מקבוצות כלכליות מגוונות, ביניהן קבוצה של בעלי הון ונכסים, וקבוצה של בעלי מקצועות חופשיים. ברשותה של קבוצת בעלי ההון היו עסקים מסחריים, תעשייתיים או פיננסיים, של יהודים שישבו במצרים, או מחוצה לה, וניצלו את העתון לפרסום מוצריהם או שירותיהם. בתוך קבוצה זו ניתן להבחין בין שלוש אליטות עיקריות. האחת - אליטה כלכלית קפיטליסטית וקומופוליסטית, כפי שמעידות הפרסומות לטובת סניפים מקומיים שבראשם עמדו יהודים, שייצגו חברות ובנקים בין לאומיים.¹⁷ השנייה - אליטה כלכלית מקומית, שהשתתפה בתהליך קידומה של כלכלת המדינה, כפי שמעידות פרסומות למען מפעלים מצריים (בנקאות מקומית, כותנה, מלט, ועוד), תחת ניהול או בעלות יהודית.¹⁸ השלישית - אליטה אינטלקטואלית של בעלי מקצועות חופשיים, כפי שמעידים תכני המודעות של "דורשי העבודה". זאת ועוד, אופי המוצרים, שמותיהם והצורה שבה הם מוצגים לקורא במודעות הפרסומות - כל אלה עשויים לרמוז על הזיקות החברתיות והכלכליות של ציבור הקוראים, ועל אורח חייו וסגנונו התרבותי. פרסומות לספרים, מכשירי כתיבה, בתי דפוס, מכונות כתיבה וחישוב, פנו אל ציבור קוראים משכיל מודרני.¹⁹ הפרסומות למוצרי צריכה, כגון סיגריות, משקאות חריפים, חנויות מזון לאינדיבידואלי, חנויות ממתקים, חנויות פרחים, מוצרי הלבשה,²⁰ כוונו לקהל מן המעמד הבינוני ומעלה, בעל דפוסי צריכה עירוניים, המסוגל ליהנות מדברי מותרות. פרסומות של סוכנויות נסיעות, ובתי מלון במצרים, באירופה ובארץ ישראל, מעידות על ניידות הציבור, ועל קשריו הענפים עם מכרים מחוץ לגבולות מצרים.²¹ השמות הצרפתיים של חלק ניכר מבתי העסק, מצביעים על זיקתו של ציבור הקוראים לסגנון החיים האירופי,²² ואילו פרסומות לכלי

אסרא"ל קורא לסולידריות יהודית-מזרחית

אסרא"ל לא הסתפק בתפקידו ככלי מדווח, המשקף את המציאות, וביקש להפוך לכלי ארגוני, המעצב אותה. בשלב מסוים הוא אף ניסה לדרבן את יהודי המזרח לפעולה ארגונית שתבטא את הסולידריות היהודית-מזרחית בצורה אופרטיבית. ואולם, גם פה היתה צפויה לו אכזבה: "יכמה הרמנו את קולנו ... וקראנו לנכבדים שבקרוב יהודי המזרח להתאחד, לשתף פעולה וליצור מועצת קהילות יהודיות מזרחיות' כדי ליצור בין קהילות אלה מעין קשר ..."³².

ככל שהתברר יחסם המסטייג של נכבדי הקהילות מיוזמותיה של המהדורה הערבית של ישראל, כן גברה נחישות עורכיה וכותביה לשמש במה פומבית, שתשמיע את מחאתם של המשכילים הרפורמיסטים כלפי ההנהגה הקיימת ותבטא את מאווייהם. תרומה זו הורגשה בעיקר בקהילות עיראק וסוריה. קהילות אלה נשלטו ביד רמה על ידי מנהיגות הקהילה המסורתית שמנעה מבני השכבה המשכילית החדשה להגיע לעמדות השפעה בקהילות, ולהקים עתון קהילתי שיביע את דעותיהם.

החל מן השעה הראשונה של קיומנו לקחנו לתשומת לבנו את הצורך לדאוג ולהתעניין בקהילות היהודיות בארצות המזרח, על ידי פתיחת העתון לבעלי המרץ מבין אחינו, כדי שיהווה להם "במה חופשית", שמעליה הם יישאו את קולם, יבטאו את מה שמטריד אותם, ויביעו את התלונות והתקוות שיש להם כלפי קהילותיהם.³³

דוגמה לכך מהווה סדרת הכתבות שפורסמו באסרא"ל על ידי "מועדון הנוער" בקהילת חלב שבסוריה ב-1926. הסידרה לוותה בהערת מערכת אסרא"ל שהדגישה שפרסום מכתבים אלה הוא חלק מהשירות שהיא מנסה להעניק ליהודי חלב, על ידי פתיחת במה פומבית שתאפשר להם לדון בבקעות הפנימיות בקהילה.³⁴

כמה שנים לאחר מכן הגיע לאסרא"ל "מכתב מחלב" שנשא את הכותרת: "עליית שחר הרפורמה - וזכות העתון אסרא"ל בהתעוררות החדשה", ובו תודה לאסרא"ל על תרומתו לקידום תהליך ההתעוררות.³⁵

ואולם, מה שהתפרש בעיני עורך ישראל כהישג, שראוי להתגדר בו, היה לצנינים בעיני מנהיגי הקהילות היהודיות. הם לחצו על בתי עסק יהודיים שלא לפרסם את מוצריהם ושירותיהם במהדורה הערבית של ישראל. בכך מנעו בעלי ההון מעתונים כדוגמתו מקור הכנסה חשוב, בתקווה שקשיים כלכליים יאלצו להיסגר.

כתגובה, שילח בהם מאלכי, עורך המהדורה הערבית של ישראל את לשונו העוקצנית, וממנה ניתן ללמוד את פשר רתיעתה של ההנהגה מן העתונות:

... ואנו סוברים שצריך היה שליהודי המזרח יהיה עתון יומי שידבר בשפתם ויביע את רצונם, כפי שיש לקהילות המזרחיות האחרות, אולם מנהיגי הקהילות היהודיות המזרחיות אינם סוברים שהעדר עתון יהודי יומי הוא מגרעת, ולכן הם ישנים שינה עמוקה ללא דאגה, שלווים ושבעי רצון, שמחים, מהניזון המשתלט על הקהילות; ושמה שקעו בשנתם המתוקה מתוך כוונה תהילה, כדי להשתחרר ולנוח מביקורת המבקרים, וכדי להסיח את דעתם מן הפגום שבענייני הקהילה! ואולם למרות זאת, נמשיך לבטא את האמת בגלוי, תהיה כואבת ככל שתהיה, ונצא בקריאה למען [יישום מגמת] הרפורמה, ולמען החובה לשמור על האינטרסים של הקהילות ולדאוג למימושם, אפילו אם קריאתנו מרגיזה מישהו מאלה המזניחים את חובתם ומתשלים במילוויה.³⁶

לאור מציאות לשונית זו, ניתן לומר שבתחילת דרכה נועדה המהדורה הערבית בעיקר לקהל קוראים מקרב חברת הרוב הלא יהודית במצרים ובארצות הערביות, ולבני קהילות יהודיות דוברות ערבית ממרחב המזרח התיכון. אך בדעיכה, התברר שעשוי להיות לה ערך כחוליית קשר לעבר שני קהילי יעד יהודים נוספים: בני העדה הקראית ואנשי "השכונה היהודית" בקהיר ובאלכסנדריה.

הפנייה לציבור הלא יהודי דובר ערבית הוגדרה במטרות היסוד של העתון:

ישראל, באמצעות מאמריו בשפה הערבית, רוצה ללמד על התנועה היהודית את אלו מבין אחינו שקוראים רק שפה זו, ובאותה עת לשרת את האחדות בין המקומיים (indigenes), לבין היהודים, על ידי הצגת בצורה נאמנה וגלויה את הרצונות והשאיפות של עמנו, שאינם סותרים את אלה של אחינו הערבים בכל צורה שהיא. כאשר האחרונים יכירו טוב יותר את רגשותינו, את המנטליות שלנו, את תולדותינו ואת הקוד המוסרי שלנו, אין ספק שהם יעריכו אותנו עוד יותר מהיום. הבה נראה להם מי אנחנו באמת, ואנו יכולים להיות סמוכים ובטוחים שנהנה תמיד מאמנם.³⁷

יש לנו רק מעט עדויות ישירות על כך שהעתון אכן נקרא על ידי ציבור לא יהודי. אחד מהם הוא מכתב למערכת מפי תלמיד אוניברסיטת "אל אזהר", שברך על הוצאת העתון ישראל, תוך הבעת התפעלות מן המהדורה הערבית - "מועצמת סגנונה ועוצמת בהירותה ומהרמה התרבותית של הדיונים והפולמוסים" - המתקיים בה, ואף הציע להרחיבה:

וזה מה שעורר אותי להעלות את ההצעה, שהעתון יהיה בעל ארבעה עמודים... מתוכם השניים הראשונים בערבית, והשלישי והרביעי - לא נורא אם יהיו בעברית וצרפתית. ובכל פעם שהעתון יועבר מיד ליד במועדונים, הרי יתרונו לתועלת הציבור יהיה שלם.³⁸

לצד העדויות הישירות ניתן גם למצוא עדויות עקיפות. לדוגמה, העתון אל שורא, שיצא לאור בקהיר בעריכת מוחמד עלי אל-טאהר, מזכיר ה"מועצה הפלסטינית" בקהיר, נהג להתפלמס עם המהדורה הערבית של ישראל, מתוך חשש שהארגומנטים הפרו-ציונים של המהדורה הערבית של ישראל ישיפיעו על דעת הקהל המצרית ועל יחסה לסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל. דבר זה מעיד שלמהדורה זו היה קהל קוראים מסוים בקרב החברה המצרית.

למרות הנאמר לעיל, הרושם הכללי הוא, שבניגוד לכוונה הראשונית, היה עיקר קהל הקוראים של המהדורה הערבית יהודי דווקא. אך גם לכך היה ערך להתפתחות השיח בין היהודים לסביבתם הלא-יהודית, שהרי המהדורה הערבית סיפקה לקהל זה ארגומנטים, המנוסחים מתוך התרבות הערבית והמוסלמית, שעזרו לו להגן על יהדותו ועל עמדות בני עמו, בעת מפגשיו עם בני החברה הלא-יהודית במקומות העבודה, בבתי הספר וברחוב.

קהל היעד השני של המהדורה הערבית של ישראל היה, כאמור, הציבור היהודי בארצות המזרח התיכון ששפתו העיקרית היתה ערבית, "היה פה חלל ריק בולט, " סיפרה מתילדה מוצירי, "וזה היעדר עתון יהודי-ערבי שיקראו בו יהודי המזרח על חדשות המולדת וידיעות על יהודי העולם, כדי שידעו מה שקורה לאזיחיהם בכל קצות תבל, מן הטוב והרע; ואין פה מי שיכחיש את השירותים המרובים אשר ביצע העתון הערבי-יהודי ליהודי המזרח ..."³⁹

השתתף: | 60 מאכל העטר (מרני או פרנסאוי) | 60 מאכל העטר (מרני או פרנסאוי)

האילנות יתקן עליהם עם האדולה ראש

אשראיל

יום הלידה 18 תשרי 1933 - 19 ג' סיון 1993

סאב: הגריטה ומדבריה לדיקטור לברט מוסירי

רئيس التحرير: סמד מאלקי

الإدارة: شارع البنك الوطني رقم 8 بصر

تليفون: 03816

نفس السنة عشرة مليات

من مآسي التبشير الديني في الشرق

وحدث ذات يوم إن هذا الشاب أقام عند أسرة يهودية بولونية في القاهرة اضهرت بالتقوى وكان رب القدر على حقين إن الشاب يهودي وهل يقتل إن يفتك في ذلك والشاب يحمل اسم « كوجين »
ولكن حدث ما لم يتخطر بهال الرجز: يقى صباحا ذات يوم سمع الرجل من القرعة التي يقيم فيها الشاب رطانة غير مفهومة ففحص قلبه ووطن إن في الأمر أسرا فاقرب من الباب فرأى من فرجته ما أدهشه وألمه، ورأى الشاب راكبا يصل إلى الدفء، يتشوج وخضوع وذلوا بهال، ورسم على صدره أشرطة غلاب وهي سكا

كان القتر، وما زال، من الرمائل التي كثيرا ما تقدم إلى الدمار والهلاك وورد موارد العذب. واليهشرون المنتفون في كل ناحية من بلاد الشرق رمون نيا كرم إلى كل من هذه الدهر بنابه وأخى عليه بكلاكه لأن المدم يسبل عليهم اغراؤه واخرجه من ملته ومنقده وادغاله تحت كنفهم ودمهم.
أسيت أسرة يهودية لشكازية تقيم في القاهرة، منذ سننات، بقتر مدتم، تاشطر رها إلى ترك مصر والهجرة إلى أوربا طلبا لرفق وفرار من الرؤس المحيق بالأسرة، وكان هذه الأسرة ثلاثة من الصغار عجزت الأم من

مشكلة الأمن في فلسطين

ووجوب معالجتها بما تستحقه من الحزم

اهتمامها، ولا غرو فهو أصمل الادواء التي تفكوها وسر حقلها وأبحاطها، لهذا لا نطن إلا أن عقلاء القلسطينيين على تعدد مذاهبهم واختلاف ملهم قد تألوا هذا الزم على صون الإمن من جانب الحكومة بكثير من الفرح لأن الأمن هو سر تأخر البلاد والمطاطها وحمايته من البت هو أمنية البلاد ووجاؤها.
والواقع إن الحكومة الإنجليزية قد أخطأت أسد الخطأ بفريطها في الإمن وإعمالها شأنه وإخضاعه لشهوانها الاستعمارية فقد سمحت لفریق من العرب أن يطنق في البلاد بمرض على القتل وبيت الدعوة في كانه الأرحم

يظهر إن الحكومة القلسطينية متمزم في هذه الآونة بحالها مشكلة الأمن وسونه من البت، بمد أن مال عليها المطال وهي تنكر في صدهذه الفكرة، وتعالج معالجتها بالحزم والقتضاء على مراد القصاد والقلاقل، ولكن المطامع السياسية، تألها الله، كانت تنقل أديرا من القيام بذلك وتقتضي على كل محاولة طيبة ترى إلى وضع حد لهذه القرضى التي تنشر البلاد منذ سننات ولم تفر لها البلاد مثيلا في تلويها الحديث. والواقع إن البداية البريطانية قدما تمد مسؤلة الحد ما، إن لم يكن كل المسؤولة، من القلاقل التي تتابع

איסראיל - המהדורה בערבית של ישראל

אוהדים³⁷

ואולם, ישראל והעתונים היהודיים בכלל, ידעו גם זמנים טובים פחות, שכן פעמים רבות נתקלו במגבלות חיצוניות - פוליטיות או כלכליות - שהיקשו על הפצתם הסדירה. כך, למשל, בתקופות מסוימות נאסרה הפצתם מטעם השלטון העיראקי או המנהיגות הקהילתית.³⁸ הסיבות שניתנו לכך היו רבות: לעיתים נאחזו במתקפותיהם האנטי נאציות או האנטי פאשיסטיות³⁹ ולעיתים - בצביונם היהודי-לאומי או הציוני. לדוגמה, בחזור שהופץ בספטמבר 1933 אסרה ממשלת עיראק להפיץ את העתון היהודי-בירותי אל-עאלם אל-אסראילי ואת העתון היהודי-מצרי-אסראילי. החזור התבסס על התקנה האוסרת להכניס חומר תעמולה המזיק לעם העיראקי.⁴⁰ אין ספק שצו כזה כרסם בהיקף תפוצתם של המהדורה הערבית של העתון ישראל ושל אל-עאלם אל-אסראילי,⁴¹ וייתכן שהסמכות בין צו זה לבין המשבר, שפקד אותם ואף הוביל לידי סגירתם, אינו מקרי. מכל מקום, מתילדה מוצירי מציינת בצער, במסגרת "קול-קורא" שפרסמה למען הצלת המהדורה הערבית של העתון, את איסור הפצתו בעיראק מסיבות פוליטיות.⁴² איסור ההפצה הצטלב עם מותו הפתאומי של א. מוצירי, יוזמו ומקימו של העתון התלת-לשוני, וצירוף מקרים זה חרץ את גורלה של המהדורה, כפי שנראה להלן.

הקשיים להפיץ את המהדורה בקרב הקהל הלא יהודי ברחבי המזרח התיכון ובקרב הציבור היהודי בקהילות עיראק וסוריה, היו צפויים מראש. לכן, במקביל

הסתייגות הגורמים המסורתיים בקהילה מקיומה של העתונות היהודית לא נבעה אך ורק משיקולים פנימיים, אלא גם משקולים חיצוניים, הקשורים לתדמיתה בעיני השלטון והחברה הלא יהודיים. הטיעון היה שחשיפתם הפומבית של מאבקים פנימיים, עלולה לערער את תדמיתה המלוכדת של הקהילה. זאת ועוד, החשש היה שהטלת דופי בהנהגה, תחבל בכושר המיקוח שלה. בעמדתה נוכח השלטון החיצוני, וזאת דווקא בשעה שהיא נאבכת על זכויות צאן מרעיתה. טיעונים אלה קיבלו משנה תוקף כאשר דובר בעתון יהודי בשפה הערבית, כגון המהדורה הערבית של אסראיל.

היקף תפוצתה של המהדורה הערבית של העתון ישראל בקרב יהודי המזרח התיכון ידע עליות ומורדות. תפוצתו גדלה בעיקר בעת התרחשויות מיוחדות, שלא קיבלו סיקור בעתונות הכללית (כמו גילויי אנטישמיות ופגיעות ביהודים ברחבי העולם), או בעת אירועים הקשורים לסכסוך היהודי ערבי בארץ ישראל, שזכו לסיקור עיון או בלתי מאוזן בעתונות המקומית. על דקע זה נמכר העתון ישראל בכמות גבוהה במיוחד, בקרב יהודי סוריה ועיראק, לרגל אירועים מיוחדים בעולם היהודי. נראה שהמהדורה הערבית של העתון ישראל נחטפה ממש בתקופת מאורעות 1929, כאשר העתונים הערביים בעיראק היו מלאי דיווחי הסתה, והיהודים ביקשו לקבל מידע על הגעשה בארץ-ישראל ממקורות

לניסיונותיהם לפרוץ למרחב הערבי בסהר הפורה, ניסו עורכי המהדורה הערבית לטפח קהל קוראים יציב מבית, מקרב קהילות מצרים.

קהלי יעד במצרים

קהל היעד הטבעי ביותר היה בני העדה הקראית, שגם במאה ה-20 המשיכו להשתמש בשפה הערבית בחיי היומיום ובחיי התרבות. המהדורה הערבית של ישראל לא ציינה את העדה הקראית כקהל יעד מפורש, אך העובדה שמראד פרג', מעורכי הראשונים של המהדורה, גויס מקרב עדה זו - עשויה ללמד על המגמה לפרוץ את הסכר בין הקהילה הרבנית לבין הקהילה הקראית. הפער בין שתי העדות היה בעיקר הלכתי, כך שדווקא עם התגברות החילוניות בקירבה גבר המכנה המשותף ביניהן. ישראל ביקש להפוך את המסר הציוני לגשר המאחה את הקרע. ואמנם תהליך ההתקרבות ההדדית בין העדות גבר במשך השנים, וקיבל משנה תוקף בעתון אל-שמס, שיצא בשנות ה-30 וה-40.⁴³ קהל קוראים נוסף היו בני "השכונות היהודיות" בערים קהיר ואלכסנדריה. אף שרובם לא ידעו קרוא וכתוב, נהגו בני השכונות להסתופף בככרות השווקים, בבתי קפה ובמועדונים, סביב אחד המשכילים שנהג להקריא להם את העתון. מנהג זה היה חזון נפרץ בהווי השכונתי, כפי שמעיד מראד פרג' עצמו: "תר על כן, העתונות חייבת לקחת בחשבון גם את הבורים האנאלפביתים ... מה רבים הפעמים שבהם אנו רואים אחד קורא לשומעים סביבו, שכולם אנאלפביתים."⁴⁴

פניית המהדורה הערבית לקהל קוראים מן השכבות הנמוכות בציבור היהודי לא היתה מלכתחילה ככוונת המייסדים, והיא מסמנת שינוי במדיניות העתון שנבע מכשלונה של המהדורה הערבית של ישראל לקבל גיבוי כספי מנכבדי הקהילה במצרים. על מפנה זה מעיד גילוי הדעת של מערכת אסראיל, שפורסם בדצמבר 1920, שמונה חודשים לאחר הופעת הגיליון הראשון:

ואנו נפנה את עורפנו לקבוצה זו ברוכת הכסף, ונעזוב את אנשיה לנפשם, כדי שימלאו את קופתם בזהב וכסף, וירכשו את המצרכים וההנאות של העוה"ז, החולף והמתבלה ואת כל מה שחשקה נפשם. או שלחנו קול-קורא אל המעמד הבינוני והעני מקרב עמנו היהודי ומקרב הנוער המלומד המתעורר והמתקדם באופיו ורגשותיו. עליהם ועל כדוגמתם אנו מסתמכים ובונים את תקוותינו ושיאפיותינו, מפני שלהם ולמענם אנו כותבים, משתדלים ומקריבים. ומשום כך שמרנו על שער המנוי והקנייה, כדי שיתאפשר לכולם לקנות את העתון ולהיות מנויים עליו.⁴⁵

יחסם של עשירי הציבור היהודי למהדורות השונות בעתון בא לביטוי גם בפרסומות. חברות מסחריות ובנקים גדולים פרסמו את מוצריהם במהדורה הצרפתית, אך נמנעו מלפרסם במהדורות הערבית והעברית. למציאות היו השלכות ישירות על ההבדלים באופי המהדורות ומסריהן. ניתן לומר, שחוסר התלות של המהדורה הערבית בפרסומות של חברות מסחר ובנקים גדולים שיחרר אותה לבקר את מעמד העשירים, ועל ידי כך לרכוש את לבם של המעמדות הנמוכים יותר. כך קרה, שהמחאה התברתית במהדורה הערבית היתה תכופה ובוטה הרבה יותר מן המהדורה הצרפתית. המהדורה הערבית הקדישה מקום לנושאים חברתיים שהטרידו את "השכונה היהודית", כגון פגמים בשירותי הרווחה והדת של מוסדות הקהילה, בעיית הקבצנות ועוד. היא ניסתה להשיל מעליה את התדמית האליטיסטית שהתלוותה לעתון, בשל מוצאו החברתי של מייסדו, אלבר מוצירי, ולשמש דוברו של קהל רחב יותר, של משכילים, ילידי השכונה היהודית, בעלי תודעה חברתית וגישה למעמד הבינוני והנמוך. שינוי זה כרוך בשינוי פרסונלי במהדורה, והוא בא לביטוי גם בתמורה שחלה בסגנונה. העורך מארד פרג' - מעמודי התווך של האליטה הקראית המודרנית במצרים -

פינה את מקומו לעורכים מבני המעמד הבינוני, כגון יוסף מאנופלא (עתונאי), ויותר מאוחר לסעד מאלכי (מנהל בית ספר, עתונאי). את מקומם של דברי הגות מסוגננים, שאפיינו את מאמרי המערכת הראשונים של המהדורה הערבית, תפסו מאמרי מערכת שדנו באירועים אקטואליים, כללו מסרים פשוטים, ונשאו אופי עממי יותר, הן מבחינת התכנים, והן מבחינת רמת הערבית.

סגירתה של המהדורה הערבית

יחס המפלה כלפי העתונים היהודיים בשפה הערבית בא לביטוי נוסף כאשר ישראל נתקל בקשיים בעקבות פטירת מייסדו. אישים בקהילה נרתמו לעזור לאלמנתו מתילדה מוצירי להוציא לאור את המהדורה הצרפתית, תוך התעלמות מקשייה של המהדורה הערבית.

כמה תומכים באו להציע לי להרחיב את היקף החלק הצרפתי והביעו את נכונותם לסייע לי ולהקל על משימתי. התחלנו לפעול במרץ ובחיוניות, הכפלנו את נפח העיתון והרחבנו את היקפו. ובאשר לחלק הערבי - איש לא ניגש אלי בעצה, ואף אחד לא נידב את עזרתו כדי להרחיב את היקפו. יתרה מזאת, בתי המסחר היהודיים סירבו לתת לחלק זה פרסומות או לקנות מנויים, ולכן נותר במצבו הנוכחי, בשעה שהחלק הצרפתי הרחיב את היקפו.⁴⁶

גם פנייתה הנואשת של מתילדה מוצירי למנהיגי קהילות המזרח להציל את המהדורה, לא זכתה להד כלשהו. הצעד הבא שלה היה לעניין את הסוכנות היהודית בארץ ישראל בהמשך קיומה של המהדורה. גורמים כגון קרן היסוד וקרן קיימת סירבו לסבסד את העתון כי לא צפו מקהל הקוראים של המהדורה שיתרמו סכומים משמעותיים למפעל הציוני, שהרי קהל הקוראים הערבי לא היה מעונין לעשות זאת, ואילו רוב קהל הקוראים היהודי דובר הערבית חסר את האמצעים הדרושים. בצעד נואש פנתה מתילדה מוצירי למחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, אך גם שם היא נתקלה בקיר אטום. למרות המודעות לבעיית ההסברה ברחוב הערבי, הנימוק שעתון בלשון הערבית עשוי לשמש את הציונות להסברה ברחוב הערבי, לא זכה לתהודה. העמדה של המחלקה המדינית היתה, שיש לתקוף את הבעיה בצורה עקיפה ומתוחכמת יותר, כגון החדרת ידיעות ומאמרים פרו ציוניים לעתונות הלא יהודית בעלת התפוצה הרחבה יותר, על ידי סוכנות ידיעות שתצטייר כנייטרלית, אך תנוהל ותמומן בחשאי על ידי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית. ואמנם באותה תקופה ממש השקיעה המחלקה כספים בהקמת גוף בשם "סוכנות המזרח", שסיפק מקבצי ידיעות על אירועים פוליטיים וכלכליים במזרח התיכון בשפות הצרפתית והערבית, והפיצה אותם בקרב מאתיים עיתונים לא יהודיים במזרח התיכון, וכמאתיים אישים מרכזיים בפוליטיקה המקומית, ואף תכנן להתפשט לעבר המדינות הערביות בצפון אפריקה.⁴⁷

עקב צירוף נסיבות זה, מאמציה של מתילדה להציל את המהדורה הערבית של ישראל עלו בתוהו, ונבואתה הקודרת התממשה: המהדורה לא הצליחה להתגבר על אובדן חסות מייסדה, והפסיקה להופיע שנה לאחר מותו בשל חוסר גיבוי פוליטי וכלכלי נאות.⁴⁸ עם זאת, העובדה שהמהדורה שרדה 14 שנה, ובמנים טובים הגיעה לתפוצה של כ-1500-2200 עותקים לגיליון. מראה שקיומו של עתון יהודי בשפה ערבית ענה על צרכים אמיתיים של החברה היהודית במצרים ובמזרח. ואמנם סמוך לאחר סגירת המהדורה בערבית קם בקהיר עתון יהודי נוסף בשפה הערבית, אל-שמס, שהצליח לשרוד 14 שנים נוספות.⁴⁹ מכאן שסגירת המהדורה הערבית של ישראל לא היתה כורח המציאות, אלא נבעה מחוסר נחישות מספקת להמשיכו - אם מצד המועצה העורכת של העתון ישראל, ואם מצד מנהיגות קהילות המרחב הערבי והמנהיגות הציונית.

66 ISRAEL 99
HEBDOMADAIRE JUIF INDÉPENDANT
 Directeur-Propriétaire : Dr. ALBERT MOSSERI

اسرائيل

ישראל

1993

Le Caire, le
 TELEPHONE 53846

RÉDACTION ET ADMINISTRATION
 8, RUE BANK EL WATARI
 LE CAIRE

תנועתנו הלאומית .
 רצוני להודיע ,שאם לפק יוחיט את כונה אליכם בבקשת
 זני (הדיון מדולק לאו eve לי מקור פרנסה ועם להבא לא יחיה
 לי כנה), וכל כונתי אינה אלא דטן לאומי טהור שאין להושג
 בתקווה שצברי אלה ימצאו הרג בלבוחיכם ותצאו כל מה
 יש לאם יזכק לדמות בכרי לתמוך באופן ממש יתקוף באורח
 ענחיות קיומו אינה מוללת בספק.
 ברצוני כבוד ובברכת ציון
 מ.מ.זכרי

נייר המכתבים של ישראל – בשלוש השפות

המהדורה העברית

התודעה הלאומית היהודית, כמו זו הערבית, עודדה פעילות למען תחיית לשון המקורות. עבור התנועה הלאומית-ערבית, המדובר היה בהנחלת שפת הקוראן, השפה הערבית הכתובה, לציבור הרחב מצד אחד, ובהתאמתה לצרכים הספרותיים והעיתונאיים של התקופה, מצד שני. ואילו עבור התנועה הלאומית-יהודית - המדובר היה בהנחלתה ובהחייאתה של שפת התנ"ך והמשנה.

ידיעת השפה העברית בקרב יהודי מצרים היתה מוגבלת ביותר. השפה העברית נלמדה כשפה שנייה בבתי הספר של הקהילה, וכשפה קלסית בכמה בתי ספר זרים. המאמצים של מספר תלמודי תורה ושל הארגונים הציוניים להחיות את השפה העברית בקרב הציבור היהודי נכשלו שוב ושוב במהלך שנות ה-20 וה-30.

מצדדי התנועה הלאומית-יהודית בארץ הנלווה ראו בהפצת השפה העברית מרכיב חשוב בהתעוררות הלאומית של יהודי מצרים; המהדורה העברית של ישראל נועדה לממש משימה זו. אמנם לא היה זה העתון הראשון שיצא במצרים בשפה העברית, אך רוב העיתונים הקודמים נועדו לקהל יעד מחוץ לגבולות מצרים. חידושה של המהדורה העברית של העתון ישראל הוא בכך שהוא יוחד בעיקר ליהודי מצרים.

מכאן, שייסוד המהדורה העברית של ישראל לא נבע מכורח המציאות הלשונית במצרים, אלא מסיבה לאומית-אידיאולוגית או פדגוגית והיא - טיפוח השפה העברית כנכס לאומי. אישוש לכך נמצא בדברי מייסד המהדורה:

תחרות עם עתוני ארץ ישראל

בתחילה הצליחה המהדורה להתקיים, וזכותה לקומץ קטן אך קבוע של קהל קוראים. רמז לדיוקן קוראיה נמצא בסוג הפרסומות ובמבחר הנושאים של המהדורה. הפרסומות נגעו בדרך כלל למוצרים מתוצרת ארץ ישראל, שסוכניהם ישבו במצרים; הנושאים התמקדו בחדשות מארץ ישראל ומקהילות מזרח אירופה.

...אנו מקווים שעל ידי כך שניצג בטורי העתון חדשות בשפה העברית, נגייס אותם [את בני הקהילה] ללמוד באופן הדרגתי את השפה היפה שלנו, שאינה מוכרת לרובם הגדול... אלה יופתעו לטובה כאשר ילמדו לדעת ששפה זו זכתה לתחייה ויצאת דופן בקרב יהדות אירופה ואמריקה, במידה כזו שבשעה זו היא הפכה לשפה חיה של ממש, המתאימה לכל הצרכים ומאפשרת לתרגם בהתנות דקות ביותר של המחשבה המודרנית.⁶⁰

* * *

המאמר מבוסס על: הגר הלל, לקראת "התעוררות לאומית" - עיצוב אינטלקטואלי וכלי הפצה: המקרה של העיתון "ישראל", קהיר 1920-1939, חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל אביב, מרס 1998.

מקרא:

המהדורה בעברית - ישראל

המהדורה בצרפתית - אזראל

המהדורה בערבית - איסראיל

1. מתילדה מוצירי להיסטוריון חיים כהן, בראיון שהתקיים ב-12.8.64. מתוך: תיעוד בעל פה, המכון ליהדות ומגו. האוניברסיטה העברית ירושלים, 43 (11). להלן: כהן, ראיון.
2. מערכת, "ישראל בשנת ה-13", אזראל, 1.1.32, עמ' 1.
3. המערכת (La rédaction) - "תוכניתנו" (Notre Programme) - אזראל, גיליון 1, 2.4.20, עמ' 1; "מגמתנו" ישראל (מהדורה עברית), י"ד ניסן תר"ף, גיליון א, עמ' א. מראד, "היהודים במצרים" (אל-יהוד פי מצר) אסראיל, 2.4.20, גיליון 1.
4. מ. מוצירי, קהיר, 5.1.34, אל הנהלת הסוכנות היהודית, ירושלים, הארכיון הציוני המרכזי ירושלים (להלן: אצ"מ), תיק 325/10006.
5. "תקוותנו" (אמאלנא), מכתב למערכת של יוסף מאנופלא, אסראיל, 7.5.20, גיליון 6, עמ' 7-8.
6. אמנם לרעיון זה היו תקדימים רבים בעולם העתונות היהודי והמצרי, אך רק מעט עתונים הצליחו להתמיד בהוצאה רב לשונית.
7. מפגש התרבויות בקרב יוצאי מצרים עדיין לא זכה למחקר אקדמי מקיף, אך מצא ביטוי בספרי הזכרונות ובספרות של יוצאי מצרים, ובעיקר באלכסנדריה.
8. "תוכניתנו", אזראל, 2.4.20, גיליון 1, עמ' 1.
9. שם, שם.
10. אלבר מוצירי, "אל הקוראים", אזראל, 14.1.23, גיליון 2, עמ' 1.
11. כהן, ראיון.
12. לדוגמה במהדורה הצרפתית שהושפעה מן הכתיבה המערבית, בלט הסגנון הענייני, בה בשעה שהמהדורות העברית והערבית לא נרתעו מן המליצה והרטרוריקה.
13. ההבדל בין המהדורות היה באופן הטיפול בסוגיות הקשורות להנהגת הקהילה, ללאומיות המצרית, לסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל, ולקשר בין קהילות יהודיות במרחב הערבי. סוגיה זו נדונה בהרחבה בדוקטורט שכתבתו בנושא זה, וראו לעיל.
14. י. מ. לנדאו, "ריב הלשונית" בחינוך היהודי במצרים החדשה", ספר השנה למדעי היהדות, ד-ה', אוניברסיטת בר אילן, 1967; Krämer, Gudron, *The Jews in Modern Egypt*, Seattle, 1989, pp. 26-29. להלן קרמר, 1989.
15. שם, עמ' 27.
16. דו"ח מ-20.2.1935, ארכיון מתילדה מוצירי, ארכיון העיר, מיכל 265, תיק 9.
17. למשל: "בנק דה רומא", "בנק בלג", "זינגר" ועוד, אזראל, 22.6.22.
18. למשל: "בנק לאומי של מצרים", אזראל, 13.10.22, גיליון 73, עמ' 3.
19. השכרת כספות, בית אפנה, חנות למוצרי חשמל, יבוא מגפיים "הורנשטיין", בית מרקחת, עט "רפיד" ועוד, אזראל, 23.7.22, גיליון 61, עמוד אחרון.
20. למשל: "גרופי" לתזונה, מכונת תפירה "זינגר" חנות סידקית, חנות פרחים, חנות נעליים, סוכן "קבאו" לסיגריות אמריקניות, אזראל, 22.6.22.
21. כך למשל, מלון "בלום" פרסם עצמו כמלון מפגש של כל היהודים המבקרים במצרים או משתמשים בו כתחנת מעבר, בדרכם מאירופה לארץ ישראל או ההיפך, אזראל, 19.11.22.
22. למשל: "בון מרשה דה פריס" (Bon Marché de Paris), אזראל, 1.10.22, עמ' 4.
23. לדוגמה, "קלדרון לפסנתרים ומוסיקה", אזראל, 22.6.22, עמוד אחרון.
24. "פרמאסיטיק - תרופה אנגלית חדשה", מכוניות שלמר את מקסוול, אזראל,

יש לשער שמקצת הקוראים היו אנשי עסקים שעסקו במסחר בין ארץ ישראל למצרים, מקצתם שרידים מן המושבה הגדולה של "גולי ארץ ישראל" שהגיעה למצרים בראשית מלחמת העולם הראשונה, ומקצתם מהגרים ממזרח אירופה, שעדיין לא שלטו בשפות המקום. ציבורים אלה הורגלו לקרוא עתונות בשפה העברית: גולי ארץ ישראל זכו לעתונות עברית על אדמת מצרים בדמות "בנכר"; המהגרים ממזרח אירופה הורגלו לקרוא עתונות עברית מאז יסודם של העתונים העבריים הראשונים שיצאו באירופה ובארץ ישראל במחצית השנייה של המאה ה-19, כגון המגיד, המליץ, הצפירה ועוד.

לאחר תום מלחמת העולם הראשונה רוב הגולים שברחו מן השלטון העות'מאני חזרו לארץ ישראל, ואילו המהגרים ממזרח אירופה התאקלמו בארץ מושבם החדשה ובלשונות המקום, וכתוצאה מכך פחת מספר קוראי העברית במצרים. מספרם המתדלדל של הקוראים ומיעוט הפרסומות הפכו את המהדורה העברית של ישראל לנטל כלכלי על בעלי העתון. המאמצים לקיימה נמשכו כארבע שנים. הוג מוצירי לא הצליח לגייס עורך מתאים ואף התקשה למצוא מדפיס. [המהדורה] העברית לא הלכה... הודתה מתילדה מוצירי. רוב הכותבים עברו לכתוב בעתונות העברית שיצאה בארץ ישראל. "העתון שלנו נהיה דל, עד מדרגה כזו שהייתי צריכה אני למלא את העתון... היו לי צרות עם מסדר האותיות, למדתי אפילו לסדר אותיות... אבל אי אפשר היה להמשיך כך."⁵⁰ בסופו של דבר היתה זו המציאות הקשה שהכריעה את האידיאולוגיה, והמהדורה העברית חזרה להופיע. אין עדויות לכך שנעשו מאמצים להחיותה שוב; כפי שניתן להבין מדברי מתילדה מוצירי, העתונות הארץ ישראלית, שהחלה לשגשג בשנות ה-20 היוותה גורם תחרותי, שקשה היה להתמודד איתו, כך שעם פריחתה של העתונות העברית-ציונית בארץ ישראל החלה שקיעתה של העתונות היהודית בארצות השכנות. עתונים ארץ ישראליים הגיעו למצרים באופן קבוע, תודות לשיפור קשרי התחבורה בין שתי הארצות, והפכו את המאמץ הכרוך בהוצאת מהדורה עברית בקהיר למיותר.⁵²

הוויתור על המהדורה העברית, לא היה כרוך בהכרח בוויתור על החייאת השפה העברית, אלא בשינוי הטקטיקה. אלבר מוצירי עשה מספר ניסיונות להחיותה באמצעות שיפוח בית ספר עברי והקמת מועדוני נוער. לקראת אמצע שנות ה-30 נעשה ניסיון נוסף מצד מתילדה מוצירי לגייס את העתון ישראל להפצת השפה העברית. הפעם היה זה באמצעות מדור מיוחד לשיעורי עברית; אולם גם ניסיון זה נפסק כעבור זמן קצר. חובבי השפה העברית נאלצו למצוא דרכים אחרות להפיצה.⁵³

ספק אם המהדורה העברית של העתון אכן תרמה להפצת השפה העברית, שהרי המעטים שהיו מסוגלים לקרוא אותה שלטו ממילא בשפה העברית המודרנית ולא נזקקו לדרבון נוסף. עם זאת, עצם הוצאת המהדורה תרמה ללא ספק לשינוי תדמיתה של השפה בעיני יהדות מצרים: לא עוד שפת פולחן לשימוש בבית הכנסת בלבד, אלא שפה חיה לשימוש יומיומי

הנה כי כן, רב לשוניותו של הציבור היהודי במצרים היה הרקע להחלטת מערכת העתון ישראל להוציא מהדורות בשלוש שפות. למרות אחדות המטרה, ההבדלים הלשוניים בין המהדורות גררו בהכרח הבדלים סגנוניים ותכניים. הבדלים אלה נבעו מהעובדה שכל מהדורה פעלה בהקשר התרבותי של עורכיה וקהל קוראיה. תוחלת החיים וכוח ההישדרות של המהדורות היה תוצר של משחק הגומלין בין המניעים האידיאולוגיים של מייסדי העתון, לבין הצרכים התרבותיים והחברתיים של קהל הקוראים; עם זאת, בסופו של חשבון, היו אלה האילוצים הכלכליים והפוליטיים שהכריעו את גורלה של כל מהדורה ומהדורה.

- 22.6.22, עמוד אחרון.
25. למשל, יין וקוניאק מיקבי ראשון לציון, אוראל, 22.6.22; מלון אלנבי ירושלים ישראל (מהדורה עברית), כ"ו באב, תרפ"ב; "לאחים כבאו בקהיר דרושים סוכנים חרוצים לפלשתינה". ישראל (מהדורה עברית), שם. בין הפרסומות של חברות מארץ ישראל היו בעלות מגמות ציונות. נזכיר את החברה לפיתוח חוף חיפה, אוראל, 11.4.30.
26. קרמר, 1989, עמ' 28.
27. הלל, דוקטוראט, 1998, פרקים 2.3.3, 3.1.2.
28. קרמר, 1989, עמ' 28, 169 - 170.
29. "תכניתנו", אוראל, גיליון 1, 2.4.1920, עמ' 1.
30. "הצעה של מלומד מאוניברסיטת אל-אזהר' לכבוד מנהל העתון אסראיל" (אקטראח...), אסראיל 11.6.20, גיליון 11.
31. מ. מוצירי, "פנייה אל מנהיגי היהודים במצרים בפרט, ובארצות המזרח בכלל" (ביאן אלא זעאמא'...), אסראיל, 24.11.33, עמ' 1. וראו גם "תכניתנו", אוראל, 2.4.20, גיליון 1; מאלכי, "ישראל בשנתו הארבע-עשרה", אסראיל, 6.1.33, גיליון 1, עמ' 1; ברכת נחום אפנדי לרגל אחת-עשרה שנים לעתון ישראל, אוראל, 3.1.30, גיליון 1, עמ' 1; פרג'ון, למען הצלת המהדורה הערבית של העתון "ישראל", אוראל, 1.12.33, גיליון 48, עמ' 3; ענב, "סביב קול קורא", אוראל, גיליון 8, עמ' 1.
32. בתוך: מאלכי, "ישראל בשנתו ה-14", 6.1.33, גיליון 1, עמ' 1. וראו גם מאלכי, "עתוננו בשנתו ה-15", אסראיל, 5.1.34, גיליון 1, עמ' 2.
33. בתוך אסראיל, 4.1.29, עמ' 3.
34. ראו למשל, "האשמת שווא...?" מכתב למערכת מאת סלים כהן מוסא סאסון, בתוך: אסראיל, 22.10.26, גיליון 43, עמ' 2.
35. "בוור פג'ה...", בתוך: אסראיל, 14.10.32, גיליון 42, עמ' 2.
36. מאלכי, "ישראל בשנתו ה-14", בתוך: אסראיל, 6.1.33, גיליון 1. באותה רוח נאמרו הדברים 13 שנה לפני כן, סמוך לייסודו של העתון, למשל, המערכת - "העתון ישראל בצורתו החדשה" (ג'רדת 'אסראיל' פי שכלהא אל ג'דידה), אסראיל 24.12.20, גיליון 38, עמ' 4.
37. י. וולפנסון, (בן-זאב), בדברי הספד לאלבר מוצירי, אסראיל, 24.3.33, גיליון 12, עמ' 2.
38. אצ"מ, KKL5/4077, לפי מכתב שקיבל יהודה קופלוביץ ממכר בבגדד וצוטט במכתב המשרד הראשי של הקק"ל, ירושלים, 25.2.30, אל המשרד המרכזי של ההסתדרות הציונית בלונדון.
39. אהרן אבן חן, "ישראל - בטאון ציוני בקהיר", קשר, 1, נובמבר 1987, עמ' 81.
40. הנוסח הערבי של החוזר שהופץ על ידי ההנהלה הכללית של הדואר והטלפון של עיראק בבגדד, 5.9.33. נמצא בתיק אצ"מ S25/3531.
41. שם, A18/417, בירות 15.4.34, סלים מאן אל נחום סוקולוב, ירושלים.
42. אסראיל, 24.11.33, עמ' 1.
43. כך למשל, סעד מאלכי שהחזיר את פרג' לשורת עתונאיו, הקדיש פרקים לא מבוטלים לתולדות העדה הקראית, ונהג לדווח על פעילויות תרבותיות בקרב העדה במדורו "חדשות מקומיות".
44. מראד פרג' - שפת העתונים, אסראיל, 16.7.20, גיליון 16, עמ' 1.
45. "העתון ישראל בצורתו החדשה" (ג'רדת אסראיל בשכלהא אל-ג'דיד), אסראיל 24.12.20, גיליון 38, עמ' 4.
46. מ. מוצירי, "אל ביאן...", בתוך: אסראיל, 24.11.33, עמ' 1.
47. "סוכנות המזרח, חברה סלגרפית להפצת ידיעות מדיניות, כלכליות וכספיות" פרסמה את ידיעותיה בערבית וצרפתית.
48. לא ברור מהו התאריך המדויק שבו נסגר העתון. גיליון אחרון באוסף של הספרייה הלאומית בירושלים הוא מס' 16, מ-20.4.34.
49. ויקטור נחמיאס, "אל שמש, עתון יהודי במצרים, 1934 - 1948", פעמים, 16, 1983, עמ' 130.
50. "תוכניתנו", אוראל, 2.4.20, גיליון 1, עמ' 1.
51. כהן, ראיון.
52. ש. ת. טוביה - "העתון ישראל ופעולתו", הד המזרח, 8.2.46.
53. דוברי העברית במצרים היו חתומים על עתונים כגון דואר היום או הארץ. זאת אולי הסיבה שניתן למצוא בדואר היום פרסומות של בתי מסחר במצרים.
52. "שיעורים לעברית במועדונים היהודיים", דף להוראת העברית באוראל, 1936.